

CHARLES HOMER HASKİNS

1870 yılında dünyaya gelen Charles Homer Haskins Amerika'nın en saygın Ortaçağ tarihçilerinden birisidir. Henüz yirmili yaşlarında profesör olan Haskins, uzun yıllar boyunca Wisconsin ve Harvard Üniversitelerinde Avrupa Tarihi ve Ortaçağ üzerine dersler vermiştir. Etkisi bugün dahi devam eden Haskins ekolüne mensup çok sayıda tarihçinin yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Latince ve Yunanca ile uzmanlık derecesinde iştiğal eden Haskins'in esas ilgi alanlarını Ortaçağda hayat, Ortaçağ kurumları ve tarihsel süreklilik gibi konular oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a uzun yıllar danışmanlık yapması Amerikan kurumlarının oluşumunda etkili olmasına yol açmıştır. 1937'de hayatını kaybeden Haskins'in en önemli eserleri arasında şunlar gösterilebilir: *The Rise of Universities (Üniversitenin Yükselişi)*, *The Renaissance of the Twelfth Century (On İkinci Yüzyıl Rönesansı)* ve *The Normans in European History*.

Charles Homer Haskins

ÜNİVERSİTENİN YÜKSELİŞİ

ORTAÇAĞDA KURUMLAR, PROFESÖRLER VE ÖĞRENCİLER

Çeviri: Murat Ulusoy & Nihal Arslan

Üniversitenin Yükselişi

KUTADGU / KÖK - MEDENİYET - KURUM 1

Yaymevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yaymevi Ser. Nu. : 53697

ISBN | 978-605-71981-0-5
Kutadgu Yayınları'nın 2. eseridir.

Charles Homer Haskins tarafından kaleme alındı.
Murat Ulusoy ve Nihal Arslan tarafından tercüme edildi.
Metnin editörlüğünü Mahmut Toptaş ve Sinem Turan üstlendi.
Sevda Gün son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak Alaaddin Şahin tarafından tasarlandı.
Mizanpaj Muhammed Yasin Can tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

2. Baskı, 2. Edisyon, Aralık 2024, İstanbul
Orijinal Baskı *The Rise of Universities, Henry Bolt and Company, New York, 1923.*
Türkçede İlk Baskı, Kasım 2022, Kutadgu Yayınları
© Eserin tercümeden doğan yayın hakları Kutadgu Yayınları'na aittir.

Baskı, Enes Basın Yayın Matbaacılık Ltd. Şti. (Mat. Ser. Nu: 45822)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadguyayin (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

Sunuş	9
I İLK ÜNİVERSİTELER	11
II ORTAÇAĞDA PROFESÖR	31
III ORTAÇAĞDA ÖĞRENCİ	57
EKLER	85
Mektuplarının Tasvir Ettiği Şekliyle Ortaçağ Öğrencilerinin Hayatı	87
On Üçüncü Yüzyıl Vaazlarında Paris Üniversitesi	131
Öğrenciler İçin Hazırlanmış El Kitapçıkları	175
Ortaçağda Fikirlerin Yayılması	201
BİBLİYOGRAFİK NOT	217
Atıf ve Bilgi Sayfası	222

Sunuş

Amerikan Ortaçağ Tarihçiliğinin kurucu babası diyebiliriz Charles Homer Haskins için. İsmi özdeşleştiği Harvard başta olmak üzere birçok üniversitede dersler verdi, kendi ekolünden tarihçiler yetiştirdi. İç Savaş sonrası Amerika'nın merkezileşme pratiğini Ortaçağ üzerine yaptığı okumalardan yola çıkarak anlamaya çalıştı. Tarih yazımının keskin bir kırılmaya uğradığı yirminci yüzyılın başlarında tarihçiliğin yeni soluşunu yakaladı, eserlerine modern bir tarihçinin üslubunu ve hakim bakışını yansıttı. Çalışmalarında sıklıkla rastladığımız *mikro-tarih* esintilerinin yanı sıra kişileri değil kurumları eserlerinin merkezine yerleştirdi; kurumların dönüşümü ve bugüne bıraktığı miras esas ilgi alanını oluşturdu.

Haskins, on ikinci yüzyıl Avrupa'sında yüksek kültüre dayalı bir hareketlenmenin var olduğu ve bu sebeple Ortaçağa yönelik net bir durağanlıktan bahsedilemeyeceğini iddia eden bugün artık klişeleşmiş tezin ilk savunucularındandır. Başyapıtı olan *Renaissance of the Twelfth Century* bugün dahi literatürün önemli metinlerinden biri olarak kabul edilir.

Kurumsal tarihçiliğin değme örneklerinden olan *Üniversitenin Yükselişi* adlı eseri ise bence Haskins tarzının en güzel örneğidir. Kitap ilk olarak 1923 yılında basılmış, sonraki yıllarda birçok kez tekrar baskı yapmış ve farklı dillere çevrilmiştir.

Bu kısa, öz ve hala güncelliğini koruyan kitabında Haskins; Geç Ortaçağ yıllarında kültürel uyanışın bir nişanesi olarak üniversiteleri kurumlar, profesörler ve öğrenciler bağlamında ustalıkla bir biçimde inceliyor. Öğrenci mektupları, hoca biyografileri, o döneme ait müfredatlar ve üniversite kararları gibi birincil kaynakları araştırmasının odağına yerleştiren

Haskins üniversiteleri doğuşundan modern dünyaya kadar süregelen kurumsal bir mirasın ışığında tahlil ediyor.

Üniversitenin Yükselişi için yakın tarihte kaleme alınmış bir değerlendirme yazısında yer alan şu vurgu kitabı niçin yayınladığımızın özetini veriyor: “Bununla birlikte Haskins’in tarzı zamana da meydan okuyor. Kaleme almış olduğu eser bugün hala tazeliğini koruyor ve fikirleri seksen yıl öncesindeki kadar önem ifade ediyor.»

Üniversitenin Yükselişi’nin Kutadgu’daki ilk baskısında Haskins’in 1923 tarihli *The Rise of Universities* adlı eserini esas almıştık. Elinizde tutmuş olduğunuz ikinci baskıda ise kitaba, Haskins’in bu eserini pekiştiren fakat daha sonra 1929 yılında yayınladığı *Studies in Mediaeval Culture* isimli derlemesinde yer alan bazı makalelerini de ekledik. Bu makaleler, konu itibarıyla Haskins’in kitap boyunca değindiği hususları açan ve genişleten bir tarzda kaleme alındığı için konuyla ilgili olan okurlara derinlikli bir okuma imkanı sunuyor.

Kutadgu’da nice kitaplarda görüşmek üzere, iyi okumalar diliyorum.

R. Serhat Aslan

İLK ÜNİVERSİTELER

I

Üniversiteler de aynı katedraller ve parlamentolar gibi Ortaçağın bir ürünüdür. Kulağa her ne kadar tuhaf gelse de Yunanlılar ve Romalılar, üniversite kelimesinin son yedi ya da sekiz yüzyıldır karşıladığı anlamda üniversitelere sahip değillerdi. Yükseköğrenim görüyorlardı; fakat bu öğrenime biçtikleri anlam şimdiki ile eş anlamlı değildi. Hukuk, retorik ve felsefe alanında verilen eğitimlerin çoğunu bugün dahi gölgede bırakmak zor olsa da bütün bunlar daimî öğrenim kurumları çevresinde teşekkül edilmemişlerdi. Sokrates gibi büyük bir hoca bile kimseye diploma vermedi; şayet günümüzden bir öğrenci üç ay boyunca dizinin dibinde tahsil görecekti olsaydı, mutlaka bunu ispat edecek, elle tutulur, somut bir sertifika talep ederdi. Laf bundan açılmışken verdiğimiz örnek Sokratik bir diyalog için şüphesiz mükemmel bir konu teşkil edecektir. Örgün eğitimin en aşına olduğumuz özelliklerinden olan fakülteler, yüksekokullar, eğitim kursları, sınavlar, diploma törenleri ve akademik unvanlar gibi öğrenime dair çeşitli unsurlar tarafından temsil edilen akademik süreçler, ancak on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bizler tüm bu hususlarda Atina ve İskenderiye'nin değil, Paris ve Bolonya'nın mirasçıları ve halefleriyiz.

Elbette bu ilk üniversiteler ile günümüzün üniversiteleri arasındaki farklar oldukça geniş ve çarpıcıdır. Ortaya çıktığı dönem boyunca Ortaçağ üniversitelerinin kütüphaneleri, laboratuvarları, müzeleri yahut kendilerine ait bir gelirleri ve hatta binaları yoktu. Bu demektir ki o zamanın şartlarıyla Carnegie Vakfı'nın¹ mevcut gerekliliklerini yerine getirmeleri

---

1 Charles Homer Haskins'in elinizde tutmuş olduğunuz bu kitaba kaynaklık eden konuşmasını gerçekleştirdiği Brown Üniversitesi'nin kurucu vakfı.

mümkün değildi! Yakın dönem Amerikan üniversitelerinden birine ait tarihi bir ders kitabında yer alan ve farkında olmadan yerel zihniyetin izlerini de taşıyan bir ifadeye geçtiği üzere, “Şu an bizim sahip olduğumuz materyal/maddi varlıkların hiç biri bu ilk üniversitelerde bulunmazdı.” Ortaçağ üniversitesi, Pasquier’in o güzel ifadesiyle, “İnsanlarla inşa edilmiştir” (*Batie en hommes*). Bu üniversiteler ne bir katalog yayınladılar ne de bir mütevelli heyetine sahip değillerdi. Hatta üniversitenin kendisinin temelde bir öğrenci topluluğu olduğu gerçeğini göz ardı edersek, bu üniversiteler herhangi bir öğrenci topluluğuna da sahip değillerdi. Böyle olunca okul dergileri, tiyatro kulübü, atletizm faaliyeti kabilinden Amerikan okullarındaki esas durgunluğun başlıca mazereti olan “okul harici faaliyetler”den hiçbiri geçmişte mevcut değildi.

Hal böyleyken, bu farklılıklar ne kadar büyük olursa olsun, yirminci yüzyılın üniversitesinin Ortaçağ Paris ve Bolonya’sının soyundan geldiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bir metafor yordamıyla tarif edecek olursak, onlar bizim yontduğumuz kaya, içine kazındığımız kuyudur. Çünkü temel organizasyon aynı kalmış, tarihi süreklilik ise kesintiye uğramıştır. Ortaçağ üniversiteleri, en eskisinden en yenisine tüm yüksek öğrenim kurumlarımıza kök salmış, tüm üniversite ve yüksekokul öğrencilerinin tanınması ve değer vermesi gereken modern dünyanın ortak üniversite geleneğini meydana getirmişlerdir. Bu ilk üniversitelerin ortaya çıkışları ve doğal nitelikleri bu kitaptaki üç ana başlığın çıkış noktasını oluşturuyor. İlkinde bir kurum olarak üniversiteye, sonra üniversite eğitime, son olarak ise üniversite öğrencilerinin hayatına değineceğiz.

Üniversitelerin erken dönem tarihi son zamanlarda tarihçilerin ciddi manada ilgisini çekmeye başladı. Böylece Ortaçağ öğrenim kurumları, uzun süredir karanlıkta kalmalarına neden olan hayali ve efsanevi alandan nihayet çıkarıldı.

Artık biliyoruz ki Oxford Üniversitesi’nin kurulması günümüz dünyasının Kral Alfred’e atfedebileceği pek çok faziletten biri değildir. Bologna’nın tarihi İmparator Theodosius’a dayanmaz ve aynı şekilde Paris Üniversitesi Charlemagne zamanında ve hatta ondan sonraki dört yüzyıl boyunca var olmamıştır. Modern dünya için bir çok kurumun belli bir kurucusunun yahut net bir kuruluş tarihinin olmadığı, bunun yerine sessizce ve net bir tarihi kayıt olmadan yalnızca “oluştukları” fikrini anlamak zor görünmektedir. Bununla birlikte, Henry Denifle ve Hastings Rashdall’ın tüm incelemelerine ve yerel araştırmacılara rağmen, en eski üniversitelerin kuruluşlarındaki belirsizlikler ve yaygın tereddütler nedeniyle üniversitelerin tarihyazımında çok genel ifadelerle yetinmek zorunda kalıyoruz.

Üniversitelerin yükselişine, öğrenimdeki büyük “yeniden canlanma” vesile olmuştu. Fakat bu “yeniden canlanma” genellikle kullanılageldiği on dördüncü ve on beşinci yüzyıllardaki canlanma değil, daha eski ve kendi içinde önemli olsa da daha az bilinen, tarihçilerin şimdilerde “on ikinci yüzyıl rönesansı” olarak adlandırdığı canlanmaydı. Bilgi alışverişi, Erken Ortaçağın yedi liberal sanatıyla sınırlı olduğu sürece, üniversiteler var olamazdı. Çünkü akademik müfredatı meydana getiren dil bilgisi, retorik, mantık, aritmetik, astronomi, geometri ve müziğin sabit sığ kavramlarının ötesinde öğretilen bir şey yoktu. Bununla birlikte, 12. yüzyıl boyunca kısmen İtalya ve Sicilya vasıtasıyla, ancak esas olarak İspanya’nın Arap bilginleri aracılığıyla Batı Avrupa’ya büyük bir yeni bilgi akışı gerçekleşti ve bu sayede Aristoteles, Öklid, Batlamyus ve sair Yunan bilginlerin çalışmalarının yanında aritmetik ve Karanlık Çağlar boyunca kuytuda kalmış Roma hukuku metinleri, kuzeyin yükselen bilgi merkezlerine aktarıldı. Avrupa artık üçgen ve dairenin temel önermeleri gibi temel geometriye ek olarak, günümüzde de ilkokullarda ve yüksekokullarda kullanılan düzlem ve uzay geometrisi kitaplarına sahip oldu.

Basit bir dört işlem problemini çözenin dahi ne kadar eziyetli olduğunun herhangi biri tarafından rahatlıkla fark edilebileceği Romen rakamlarını kullanmak yerine Arap rakamlarıyla kolayca çalışmak mümkün hale geldi. Boethius'un yerine "bilenlerin efendisi" sıfatına layık görülen Aristoteles, Avrupa'nın mantıkta, metafizikte ve etikte baş muallimi oldu. İnsanlar nihayet hukuk ve tıpta bu kadim bilgilerin kemaline eriştiler. Bu yeni bilgi, katedral ve manastır okullarının sınırlarını aştı ve eğitime dair meslekleri ortaya çıkardı. Chaucer'ın "Oxford Katibi" gibi "memnuniyetle öğrenecek ve öğretecek" hevesli gençler, dar denizleri ve sarp dağları aşarak Paris ve Bolonya'da bize üniversite kurumunun ilk ve en iyi tanımını armağan ettiler: "Alimler ve hocalar topluluğu."

Salerno Tıp Üniversitesi, 12. yüzyıla ilişkin bu genel ifadenin kısmi bir istisnası olarak sivrilmiştir. Burada, Napoli'nin güneyine bir günlük yolculuk mesafesinde bulunan, önce Lombard ve daha sonra Norman olarak isimlendirilen topraklarda, Doğu Yunan ile yakın temasta olan ve on birinci yüzyılın ortaları kadar erken bir tarihten beri varlığını sürdüren bir tıp okulu vardı. Keza bu tıp okulu muhtemelen bundan sonra gelen iki yüz sene boyunca da Avrupa'nın en ünlü tıp merkezi vasfını korudu. "Hipokrat'ın Şehri" olan Salerno'da antik Yunanlıların tıbbi metinleri özellikle anatomi ve cerrahi branşlarında yeniden açıklanmış ve hatta geliştirilmiştir. Bunun yanında okulun kendi öğretileri, o dönemde popülerliğini henüz kaybetmemiş olan "Akşam yemeğinden sonra bir kilometre yürüyün" gibi özlü sağlık ilkelerine sıkışık kalmıştır. Salerno'nun akademik organizasyonu hakkında 1231 öncesine ait hiçbir bilgimiz yok. Bu tarihe geldiğimizde ise II. Frederick tarafından yapılan tek tipleştirici düzenlemelerle Salerno, çoktan daha kuzeydeki yeni üniversitelerin gerisinde kalmıştı. Bu yüzdendir ki, tıp tarihinde önemli olsa da üniversite kurumlarının gelişimi üzerinde hiçbir etkisi olmadı.

Tarih olarak Salerno Üniversitesi daha eski olsa bile Bolonya Üniversitesi'nin, yükseköğretimin gelişiminde çok daha büyük bir paya sahip olduğunu yadsıyamayız. Salerno sadece bir tıp okulu olarak bilinirken, Bolonya çok yönlü bir kurumdur ve en çok da Roma hukukunun canlanışının merkezi olması bakımından dikkate değerdi.

Genel kanının aksine, batıda Roma hukuku Ortaçağın başlarında aniden kaybolmadı ve fakat Cermen istilalarının bir sonucu olarak etkisini büyük ölçüde yitirdi. Roma hukuku, zaman geçtikçe Justinianus'un büyük yasa kitapları aracılığıyla değil, daha ince ve daha manasız hale gelen kitapçık ve ders risaleleriyle bilinirliğini sürdürdü ve Cermen yasalarıyla yan yana bir şekilde Roma nüfusunun geleneksel hukuku olarak varlığını muhafaza etti. Corpus Iuris Civilis'in en önemli bölümü olan Digesta, 603 ile 1076 yılları arasında neredeyse ortadan kalkmış, geriye sadece iki nüshası kalmıştı. Maitland'ın tabiriyle "Hayatını zor kurtarmıştı." Hukuksal eğitim, hiç yoktan bir uygulamalı retorik biçimi sıfatıyla, yalnızca belgelerin hazırlanmasına yarayan bir çıraklık şeklinde devam etti. Ardından, on birinci yüzyılın sonlarına doğru ticaret ve şehir hayatının yeniden canlanmasıyla yakından alakalı olarak, gelecek yüzyılın rönesansının sinyallerini veren bir hukuk uyanışı meydana geldi. Bu uyanışın izleri İtalya'daki birçok noktada birden takip edilebilmektedir. Bu izler belki ilk olarak Bolonya'da ortaya çıkmadı ama o zamanda bile şehir, Kuzey İtalya'daki başlıca iletişim yollarının buluşma noktası yapan coğrafi nedenlerden dolayı, Bolonya kısa sürede merkez niteliği kazandı. 1100 tarihinden bir süre önce "Bolonya'nın parlak ve nur saçan ışığı" namı verilen Pepo adında bir profesörün adını duyuyoruz. 1119'da ise "bononia docta" deyişimi karşılıyoruz. Paris'te olduğu gibi Bolonya'da da üniversitenin gelişiminin baş rolünde büyük bir öğretmen bulunur. Bolonya'ya asıl itibarını kazandıran öğretmen, Ortaçağdaki

birçok büyük hukuk profesörünün belki de en ünlüsü olan Irnerius'du. Yazdığı ve öğrettiği şeyler bilim adamları arasında halen ihtilaflara yol açsa da Roma hukukunu retorikten tamamen ve nihai olarak ayırmak suretiyle eski yüzyıllardaki cılız özetlerin aksine, onu mesleki bir çalışma konusu olarak sağlam bir zemine oturtmuş; hukuk metinlerinin açıklanma yöntemini “Corpus Iuris’in kapsamlı bir şekilde kullanımı” temelinde sabitlemiştir. Daha sonra, yaklaşık 1140 yılında, San Feliceli bir keşiş olan Gratianus, kilise hukukunda standart metin haline gelen ve böylece daha yüksek bir öğrenim konusu olarak müstakilen teolojiden sıyrılan Decretum’u ortaya koydu. Bu suretle, Bolonya’nın bir hukuk okulu olarak üstünlüğü iyiden iyiye kesinleşmiş oluyordu.

Bunun yanı sıra, kendisini mektuplaşma ve şiirle ifade eden bir öğrenci sınıfı ortaya çıkmıştı. 1158’de belirli bir şehir veya üniversiteden bahsedilmemesine rağmen, İtalya’da İmparator Frederick Barbarossa tarafından bu sınıfa bazı resmi hak ve imtiyazların tanınması oldukça önem arz etmektedir. Artık Bolonya, yalnızca İtalya’dan değil, Alpler’in ötesinden gelen yüzlerce öğrencinin uğrak yeri haline gelmişti. Bu öğrenciler evlerinden uzakta ve savunmasız oldukları bu yerde karşılıklı himaye ve yardımlaşma için bir araya geldiler. İşte dağların ötesinden gelen bu yabancı öğrencilerin organizasyonu üniversitenin başlangıcı oldu. Bu cemiyetleşme faaliyetiyle, İtalyan şehirlerinde zaten oldukça yaygın olan ‘lonca modeli’ni takip ettikleri görünüyor. Gerçekten de üniversite kelimesi aslında genel olarak böyle bir grup veya şirket anlamına gelir; ancak zamanla salt “universitas societas magistrorum discipulorumque” tanımını yani “evrensel bir hocalar ve öğrenciler birliği”ni ifade etmeye başlamıştır. Tarihsel olarak, üniversite kelimesinin evrenle veya öğrenmenin evrenselliği ile hiçbir bağlantısı yoktur. Bahsi geçen Latince tanımdaki ortaklık vurgusu ise berberler, marangozlar veya öğrenciler

fark etmeksizin, tek bir grubun bütünlüğünü ifade eder. Bolonya’daki öğrenciler bu birliği evvela kasaba halkına karşı bir korunma aracı olarak örgütlemişlerdi. Çünkü kiralık oda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları yeni kiracı ve tüketici kalabalığı karşısında hızla yükselmişti ve haliyle tek başına olan öğrenci böyle bir vurgunculuk karşısında çaresiz kalıyordu. Fakat öğrenciler beraber hareket ettikleri takdirde, bir topluluk olarak ayrılma tehdidi öne sürerek kasabayı uzlaşmaya davet edebilirlerdi. Zira üniversitenin devamlı kullanılan sabit binaları olmadığından, hareket etmekte serbestlerdi. Keza bu sebepten kaynaklanan göçlerin birçok tarihi örneği de vardır. Mülk sahipleri için odaları daha az karla kiralamak hiç kiralamaktan daha iyi olduğu için öğrenci örgütleri, konaklama ve kitap fiyatlarını temsilcileri aracılığıyla güvence altına alabiliyordu.

Şehir ahalisine karşı galip gelen öğrenciler, bundan sonra da “diğer düşmanları” olan profesörlere yöneldiler. Burada tehdit, toplu bir boykot mahiyetindeydi ve hocalar başlangıçta tamamen öğrencilerinin harçlarından geçindiği için bu tehdit aynı derecede etkili olmuştu. Profesör, her bir öğrencisi tarafından ödenen paranın karşılığını garanti eden bir dizi düzenlemeye uyararak onların beklentilerini karşılamakla yükümlüydü. 1317 tarihli en eski okul nizamnamesinde bir profesörün izin almaksızın tek bir gün bile devamsızlık yapamayacağı ve şehirden ayrılması durumunda geri dönmesini sağlamak için depozito ödemesi gerektiği bilgisine rastlarız. Normal bir ders için beş kişilik bir dinleyici kitlesi sağlayamazsa, sanki o dersi hiç vermemiş gibi para cezasına çarptırıldı. Bunun anlamı da şuydu; ders öylesine kalitesiz ki profesör beş öğrenci dahi toplayamamış. Profesör, derse zil ile başlamalı ve bir sonraki zilden sonra bir dakika içinde dersi bitirmeliydi. Açıklama yaparken bir bölümü atlamasına ya da karşılaştığı bir problemi ders saatinin sonuna ertelemesine izin verilmezdi ve yılın her dönemi

için sistematik bir ilerleme göstermek zorundaydı. Nitekim hiç kimse bütün bir yılı giriş konularıyla ve yararlı kaynakların ne olduğunu açıklamakla harcamazdı. Bu türden bir baskı, öğrenci topluluğunun etkin bir şekilde örgütlenmesini gerektirir. Bu minvalde, bir rektör tarafından yönetilen ve her biri kendi içinde bağımsız öğrenci topluluklarından oluşan iki ila dört öğrenci üniversitesinden bahsedildiğini duyarız. Bologna hiç şüphesiz bir öğrenci üniversitesiydi ve günümüzde burada tahsil gören İtalyan öğrenciler hala üniversitelerinin işlerinde söz sahibi olmaya oldukça meyyaldir. Palermo Üniversitesi'ni ilk ziyaret ettiğimde, öğrencilerin daha sık ve dolayısıyla daha az konuyu kapsayan sınavlar talebiyle üniversite binalarının ön camlarını kırdıkları bir isyan başlattığını işitmiştim. Hatta ve hatta Padua'nın geçen mayıstaki yedi yüzüncü yıl dönümünde, kendilerine has bir merasim ve tören programı tertip eden öğrenciler, neredeyse en ciddi olayları dahi sekteye uğratan bir gürültü ve kargaşa eşliğinde şehri fiilen ele geçirmiş ve şehirdeki en büyük okul binasının camlarını yere indirmişlerdi.

Bu sırada, gençlerin zapt ettiği bu “öğrenci üniversitelerinden” dışlanan profesörler de herhangi bir öğrencinin, kurulacak heyetin rızası olmadan kaydolamadığı ve sınavla ölçülen belirli niteliklere sahip olunmasını gerektiren bir dernek veya “yüksekokul” (college) modeli oluşturdu. Öte yandan bir konuyu öğretme yeteneği, onu bilmenin iyi bir alameti sayıldığı için, öğrenciler de gelecekteki kariyerleri gözetilmeksizin profesörlerinin onlara vereceği başarı sertifikaları olan izin belgelerini (licence) almaya başladılar. Böylece, *licentia docendi* olarak isimlendirilen bu öğretim izni sertifikası, akademik derecenin en eski biçimi oldu. Yüksek akademik derecelerimiz, “mastır” (magister) ve “doktora” (doctor) kelimeleri vasıtasıyla bu geleneği hala koruyor; hatta Fransızlar aslında eş anlamlı olan bu ünvanların yanında “lisans” kelimesini

kullanmaya devam ediyorlar. *Master of Arts* yani sosyal bilimler yüksek lisansı, sosyal bilimleri öğretmek için nitelik sahibi demektir. Hukuk Doktoru ise hukuk öğretimi için yetkili anlamına geliyordu. Üstelik hırslı bir öğrenci, eğitimciliğe devam etmeme niyetini açıkça beyan etse bile bu dereceleri alarak yeni öğrencilere hitap edeceği bir ders verebiliyordu. Bunun yanında Bologna'da ise standart akademik derecelerin yanı sıra üniversite organizasyonunu ve rektör gibi iyi bilinen yetkilileri peyderpey ayırt etmeye başlıyoruz.

Diğer öğrenim konularından olan beşeri bilimler, tıp ve teolojiye zaman içinde ortaya çıkmıştır. Ancak Bologna her şeyden önce bir medeni hukuk okuluydu. Bu nedenle Bologna, hukukun akademik önemi kadar siyasi ve toplumsal olarak da anlam ifade ettiği ülkeler olan İtalya, İspanya ve Güney Fransa için üniversite organizasyonu hususunda model teşkil etmeye başladı. Montpellier, Orléans ve Bologna çevresindeki diğer üniversiteler, Bologna'nın rakipleri haline geldi. II. Frederick, 1224'te Napoli Üniversitesi'ni kurdu, böylece Sicilya Krallığı'nın öğrencileri kuzeydeki *Guelfo* okulları yerine kendi sınırları içindeki aristokrat parti üyelerine ait olan bir *Ghibellino* okuluna gidebilirlerdi. Padova ise bu tarihten iki yıl önce rakibi olduğu Bologna'dan ayrılmak suretiyle kuruldu. Daha geçen yıl bu eski kan davasının Padova'nın yedi yüzüncü yıldönümü vesilesiyle, on bin seyircinin huzurunda Bologna rektörüne verilen barış öpücüğü ile ortadan kalktığına tanık oldum. Ancak Padova ele aldığımız dönemde, sonraları Portia'nın yasal otorite için oraya gönderilmesine ve üniversitenin Galileo'nun maziden gelen görkemiyle parlamasına rağmen, Bologna'yla eşit seviyede değildi.

Kuzey Avrupa'da ise üniversitelerin kökeni Paris'teki Notre Dame Katedral Okulu'na uzanmaktadır. On ikinci yüzyılın başlarında Fransa'da ve Hollanda civarında öğrenim artık manastırlarla sınırlı değildi. Aksine eğitim oldukça aktif şekilde, en